

De vooroordeelen tegen de inenting der kinderziekte, als ware het eene vermetele aanvechting tegen de voorzienigheid / uit den weg geruimd, in een verhandeling door een Engelsch godgeleerde.

Publication/Creation

Alkmaar : Koster & Hand [etc.], 1810.

Persistent URL

<https://wellcomecollection.org/works/a5f33zv9>

License and attribution

This work has been identified as being free of known restrictions under copyright law, including all related and neighbouring rights and is being made available under the Creative Commons, Public Domain Mark.

You can copy, modify, distribute and perform the work, even for commercial purposes, without asking permission.

Wellcome Collection
183 Euston Road
London NW1 2BE UK
T +44 (0)20 7611 8722
E library@wellcomecollection.org
<https://wellcomecollection.org>

1522

F

VIII

9/

IV. 6. 106

52571/1°

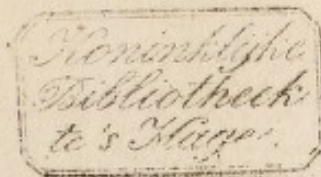
F. xviii

19/

D E
VOOR OORDEELEN
TEGEN DE
IN EN TING
D E R
KINDERZIEKTE,
ALS WARE HET EENE VERMETELE
AANVECHTING TEGEN DE
VOORZIENIGHEID;
Uit den weg geruimd, in een
VERHANDELING
D O O R E E N
ENGELSCH GODGELEERDE.

Voor 8 stuivers te bekomen,
Te Alkmaar bij *Koster en Hand, Amsterdam Brave, Belinfante, Drayer, van Es, M. E. Vermandel, P. Donk, H. Vermandel, Timmer, Schleyer* en andere; Dordt *Blusfé, van Braam en Rosa*; den Haag *ErveThierry, Leeuwensleyn, de Groot*; Haarlem *Walré, Beets en Kampman*; Leiden *Wed: Cyfveer, van Thoir, Herding*; Rotterdam *D. Vis, Cornel, Holfseyn, van der Vliet*, en verder in 't geheele Holland-
sche nu Fransche Rijk, bij de meeste Boekverkoopers.

M D C C C X.

42600

V O O R O O R D E E L E N

T R A K T A T

I N E N T I N G

K I N D E R Z I E K T E

A L S W A R E H E T L E M M E V E R M E T E L J E
A A N V E C H T I N G T O E N D E
V O O R N I E M I G H I D ;

U n t e n d e g e f o u n d , i n e n

V E R I A N D E L I N G

Digitized by the Internet Archive
in 2018 with funding from
Wellcome Library

W O R D T

W E L E D E L E N

R E D E N V O E R I N G

H E E R E N

B E S T U U R D E R E N

T I N G E N

L E D E N

O P G E D R A A G T

D E R

M A A T S C H A P P Y,

O N D E R D E Z I N S P R E U K:

J. E. J. MERTTS,

V O O R

W O R D T

WORDT DEEZE

REDEVVOERING

UIT BYZONDERE HOOGACH-
TING EN EERBIED.

OPGEDRAAGEN.

VOOR-

V O O R R E D E

Iemand die in eene, voor hem, vreemde taal moest schryven, kan men niet ligt verdenken van zucht tot letterkundige roem, wanneer hy zyn arbeid in druk vertoont. De lezer kan zich derhalven verzekerd houden, dat niets my zoude hebben doen besluiten om deeze redenvoering aan de pers te vertrouwen, behalven de hoop waarmede eenige myner toehoorders my geveleid hebben, dat de uitgaave derzelve mogelyk van nut konde zyn, om eenige te overtuigen van de ongegrondheid dier vooroordeelen tegen de inënting, welke hier ten lande nog zo sterk regceeren. Deze rede is voor eenen menschenvriend van meerder gewigt, dan veele die ik daar tegen had kunnen inbrengen. Ik beveel derhalven myne geringe poogingen, om het algemeen nut te bevorderen, aan de aandacht myner lezers, met verzoek dat zy de bygebragte redenen met onpartydigheid willen overwegen, en met toegevenheid die gebrekkelyke schryfwyze verschoonen, welke voor eenen vreemdeling, die zyne gedachten, uit zyne moedertaal in eene

andere, waarin hy niet gewoon is te schryven, moet overbrengen, niet gemaklyk te vermyden is.

Het aangenaame met het nuttige zaamen te paaren moet het groote doelwit eens schryvers zyn: het myne moet helaas! tot het laatste bepaald worden: maar voor het gemis van het eerste in de verhandeling zelve zal de lezer rykelyk vergoed worden, door een fraaije en vernuftige Fabel, waarin zy beide vereenigd zyn, van mynen zeer geachten vriend Doctör THEM MEN, welke hy de goedheid heeft gehad om hier by te laten drukken. —

* *

*

VERHANDELING
OVER DE
INËNTING
DER
KINDERZIEKTE.

WEL EDELE ZEER AANZIENLYKE
HEEREN! HOOGGEACHTE
TOEHOORDERS!

Niets is meer algemeen, dan de klagten over de rampen en tegenspoeden, met welke de Mensch in dit leven te worstelen heeft. De zeedenleeraar, zo wel als de dichter, betreurt het lot der sterfelingen, wier eerste ademhaaling met schreien gepaart gaat, en die, gedurende het korte en onzekere tydftip, in 't welke zy dit aardfche tranendal bewoonen, aan pyn en ziekte onderworpen zyn, welke het genot van het weinige geluk dat 'er te vinden is verbitteren, en de droevigfte toneelen van ellende aan alle kanten opleveren. Deeze wyze van befchouwing kan in zekeren opzichte haare nuttigheid hebben, maar om deeze te bevorderen, moet het tafereel ook zomtyds gezien worden van een anderen kant, waarin troostryker voorwerpen zich opdoen, om voor te koomen, dat

den mensche zyn moed ontnoomen wordt, en dat hy, uit slaaffche wanhoop, de middelen om zyne rampen te verzagten over het hoofd ziende, zich maar weerloos en werkloos aan zyn noodlot overgeeeve. De zelfde Goddelyke Voorzienigheid, welke om redenen, die niet minder op goedheid dan op wysheid gegrond zyn, goed gevonden heeft, om ons aan pyn en ziekens te onderwerpen, heeft ons ook middelen aan de hand gegeven om pyn te verzagten, om ziekens te maatigen, om de gezondheid te herstellen, en de verlorene kragten wederom te geeven. Deeze moeten wy ook in het oog houden, en verzeekert weezen, dat offchoon wy ons altoos aan den wil des hemels in alles moeten onderwerpen, het nooit onze plicht kan zyn, die pyn of ziekte te lyden, welke door menschelyke hulp afgeweert, of verzacht kan worden: ja zelfs dat wy dan onzen pligt verzuimen en tegen den wil der Voorzienigheid zondigen, wanneer wy niet alle middelen in het werk stellen om onze smerten te vermijden of te verminderen.

Onder alle de ziekens aan welke de mensch onderhevig is, kan men de zoo genaamde kinderziekte beschouwen, als eene der wreedste en meest verwoestende; zy kan, het is waar, maar eens in het leeven den mensch aanvallen, en eenige weinigen; maar ach hoe weinigen! brengen hunnen leeftyd door, zonder van deeze doodelyken vyand op hunnen weg aangetroffen te worden. Doch veele de meesten moeten, het zy vroeger, het zy

laa-

laater, met haar in eenen benaauwd en gevaarlyken ftryd treden. Hoe veele worden niet de flachtoffers haarer vergiftige wapenen; en hoe veele meêr, die ter naauwer nood uit haare handen levendig gered zyn, draagen de naare tekens van het venyn, waarmede zy befmet zyn geweest? Doch hoe fel en gevaarlyk deeze ziekte ook zy, even zoo heerlyk en uitmuntend is het voorbehoedmiddel, welke ons de goede Voorzienigheid aan de hand gegeven heeft, om haaren aart te verzachten, en haar anderzints verwoestende aanvallen, genoegzaam fchadeloos te maken. Men zou begrypen, dat die menfchen, onder wien de Inënting bekend is, dit onwaardelyk gefchenk des Hemels met dankbaarheid zouden aanneemen, en met yver gebruiken; doch onkunde en bygeloof ftellen zich hier tegen; de eerfte is eene vruchtbare grond, waarin fchadelyke vooroordeelen zich gemakkelyk voortplanten, en weeldrig groeijen; doch wanneer zy door bygeloof aangekweekt zyn, worden zy het diepfte ingeworteld, zy fchieten dan hunne takken wyd en zyd, en maaken een uitgestrekte fchaduwe, waar onder een geheel volk zich gerustelyk neer zet; maar hoe bekoorlyk deeze lommer ook fchynen moge, zy is niet minder naadeelig aan ons geluk dan die des Machineelbooms, onder wiens oogverrukkend groen, niemand zyn verblyf kan houden, zonder de pynelyke gevolgen van de vergiftige zappen deezes gewas, te ondervinden. Door de onkun-

de worden de weldaaden der Voorzienigheid niet gezien, het vermeetele bygeloof verwerpt ze.

Het daagelyksch hooren van de allerbeklagenswaardigste gevallen, waarin de Kinderziekte, met het allerwreedste geweld, de banden der vriendschap, en der liefde scheurt, en de schilderachtige vertooning van 't huisfelyk geluk plotfeling verandert in een akelig toneel van angst, droefheid en wanhoop, heeft my bewoogen tot het ter zyde leggen van een verhandeling, welke ik alreeds gedeeltelyk bereid had, en my doen besluiten, om u myn Heeren! in dit uur, bezig te houden, met eenige aanmerkingen over de Inënting, in het zeedelyke beschouwd. Er zyn, wel is waar, onderwerpen, welke eene aangenaamer tydkorting belooven; maar ik twyfel niet, of dit hooggeacht gezelschap zal my toestemmen, dat het aangename voor het nuttige moet wyken, en hoe kan dit uur op eene nuttiger wyze besteedt worden, dan door te trachten om die vooroordeelen uit den weg te ruimen, welke hoogst nadeelig zyn aan het heil en geluk eenes Volks? mogt ik hierin myn oogmerk, met betrekking zelve tot één enkeld voorwerp, bereiken, zo zal het my een onuitspreekelyk genoegen verschaffen.

Onder de tegenwerpingen met welke men de Inënting heeft zoeken te bestryden, zyn 'er eenige geweest, welke zo ongerymd en belagchelyk zyn, dat men zich haast zoude schaamen om ze op te noemen, schoon zy gemaakt zyn geweest

door

door mannen, die door hun beroep en stand veel invloed op het volk kunnen hebben. Een Engelsche geestelyke heeft, in eene preek tegen de Inënting, beweerd, dat zy eene uitvinding is geweest van den Satan, die 'er zyne eerste proeve van gedaan heeft op Hiob, aan wien hy, door deeze kunstgreep, de zamenloopende kinderziekte mededeelde. Terwyl ik beken zeer onkundig te weezen van de redenen, op welke deeze uitmuntende Theologifche aanmerking gegrond is, zal ik my niet vermeeten om myn Eerwaardigen Collega te wederleggen.

Maar laaten wy de zaak ernstig beschouwen, want zy is al te gewigtig om met ligtvaardigheid behandeld te worden. De tegenwerpingen, welke eenige ernstige en naauwgezette menschen tegen de Inënting maaken, verdienen onzen aandacht, en schynen niet geheel ongegrond te zyn. Men zegt, dat het eene vermetelee aanvechting tegen de Voorzienigheid, en een wantrouwen van haare voorzorg schynt te zyn, om, gezond zynde, zich eene gevaarlyke ziekte in te planten, welke men anders mischien nooit zoude krygen. Laaten wy deeze tegenwerping naauwkeurig beschouwen, en wy zullen, hoop ik, overtuigd worden, dat zy op eene loutere drogrede gebouwd is. —

Dat het Opperweezen alles, wat op aarde gebeurt, op de beste en wyste manier beschikt en bestiert, dat ons niets zonder zyne toelaating kan geschieden, en dat de nederigste onderwerping aan deeze beschikkingen, onzen onvermydelyken en hoogsten pligt

pligt is, zyn waarheden, welke wy alle erkennen. En ik hoop te bewyzen, dat deeze waarheden zelve, wanneer zy wel begreepen worden, onze gevoelens wegens de Inënting allersterkst zullen bevestigen.

Hoe bestiert de Voorzienigheid de Waereld en de lotgevallen des Mensch? Onmiddelyk of middelyk? Dat zy onmiddelyk kan, en wel heeft gewerkt, ontkennen wy niet, wy zoeken niet haare werking te bepaalen, maar alleen te verklaren. Hoe of zy ook gedaan moge hebben in de byzondere gevallen van de oude waereld, zeker is het, dat zy gewoonlyk, en in onze tyden, niet dan door tusfchenkomende middelen, de lotgevallen der menschen bestiert. Wy zien eene aarÿenschaakeling van oorzaken en uitwerkselen, welke door vaste wetten aan elkander schynen verbonden te zyn; het laatste uitwerkzel hangt, wel is waar, van de eerste oorzaak af, doch het wordt niet volbracht, zonder de werking van alle de tusfchenkomende en ondergeschikte oorzaken. In de natuurlyke waereld, wordt men dit verband zeer duidelyk gewaar, en de ondervinding leert ons, in alle gevallen, waar van wy alle de omstandigheden naauwkeurig kunnen nagaan, de uitwerkselen van bekende oorzaken met zekerheid voorzeggen. Ik erken dat 'er ook veele gevallen zyn, waarin wy dikwyls mis gissen, en of met geringe, of met geen zekerheid, kunnen vooruit zien. Maar zal men hieruit besluiten, dat het verband tusfchen

oorzaaken en uitwerkselen daar niet aanwezig is, of dat het vernietigd wordt door eene onmiddelyke tusschenkomst van het Opperwezen? Deeze zoude zeker eene zeer onreedelyke en vermetele dweepery zyn. In de gewoone gevallen des levens redeneert men op eene veel verstandiger wyze; men besluit dat het verband wel aanwezig is en blyft, en dat de misgissing toe te schryven is aan onze onkunde van alle de bykomende omstandigheden, waardoor het geval zeer veel kan verschillen van anderen, aan welke wy, het zy door onachtzaamheid, het zy door gebrek van kennis, het zelve gelyk gesteld hadden. Het geen hier gezegd is van het verband tusschen oorzaaken en uitwerkselen in de natuurlyke, heeft ook plaats wegens dat tusschen de middelen en eindens in de zedelyke waereld. Geen einde kan men zich voorstellen, 't welke zonder gepaste middelen kan bereikt worden; maar zo weldadig is het Opperwezen, dat 'er geen enkel einde is, 't welke het geluk of de volmaaktheid van den Mensch kan vermeerderen; of de Voorzienigheid heeft hem de middelen aan de hand gegeven om het te verkrygen. Maar zal men vraagen, zegepraalt de sterkste altoos in den slydt; of de snelste in den loopbaan? mislukken niet dikwyls middelen die op de wyste manier schynen beraamd te zyn? en worden niet onze redelykste verwagtingen menigmaal verydeld en te leur gesteld? Dit erkennen wy zeer gaarne: Maar welke gevolgen trekken wy hier uit? zullen wy zeggen dat het verband tusschen middelen en

ein.

eindens niet bestaat, of dat dit verband onzeker en twyfelachtig is? In 't geheel niet, het verband, in het algemeen en in 't afgetrokkene beschouwt, blyft even zeker en onfeilbaar: en de onzekerheid welke in eenige gevallen schynt plaats te hebben, kan alleen betrekkelyk zyn. Wy stellen, om een zeker einde te verkrygen, middelen in 't werk die ons voorkoomen de wysten en geschiktsten te weezen, schoon zy het indedaad niet zyn; en zeer dikwyls zien wy van agteren, dat wy door, op eene andere wyze te handelen, beter zouden geslaagt hebben; dit is een noodzakelyk gevolg van onze bepaalde kennis en vermogens, door welke het ons onmoogelyk is alle toevallige omstandigheden in te zien en na onzen wil te regeeren. Deeze betrekkelyke onzekerheid is voor een zedelyk schepzel, van het grootste nut, terwyl zy den mensch een onophoudelyk gevoel inboezemt van zyne afhankelykheid van dat opperwezen, het welke alle deze schynbaare toevalligheden regeert. Ik zeg *schynbaare* toevalligheden, want, indien onze kennis verder waare uitgebreid, zouden wy overtuigd worden, dat alle de omstandigheden, welke wy toevallig noemen, de gevolgen zyn van wetten, even vast en zeker, even uitmuntend in wysheid en goedheid, als die, welke wy duidelyk kunnen nagaan, en door welke het heeläl in stand gehouden wordt. —

Maar offchoon het van de eene zyde hoogst nuttig is voor de belangens der deugd, en het
be-

betrachten der zeden pligten, en daarenboven de afhankelijkheid van den mensch het vordert, dat 'er eenige onzekerheid plaats hebbe omtrent den uitslag der middelen, welke gebezigd worden, en het doel-einde, waartoe deze worden in het werk gesteld; zo is het aan den anderen kant niet minder waar, dat, indien die onzekerheid te groot waare, hy dan te vergeefs zoude begaafte zyn met redelyke en zedelyke vermogens. Van zyne rede, konde hy alsdan geen gebruik maken, zyn verstand konde hy niet verbeteren, om dat hy, noch in zyne eigene ondervinding, noch in die van anderen, eenig vertrouwen zoude kunnen stellen. Gelyk een reiziger die in den stik donkeren nacht, door eene onbetrede en onwandelbaare woestyn dwaalt, zoude hy niet eenen enkelen voet durven voortzetten uit vrees, dat de eerste stap, welke hy deed, die des doods zoude zyn. De openbaring zelve, zo als de mensch haar nu bezit, zoude hem van weinig dienst wezen, terwyl hy de voorschriften daarvan niet zou kunnen toepassen, en dus eene andere nodig zoude hebben, die hem op ieder oogenblik en in iedere omstandigheid zynes levens, nieuwe en onmiddelyke onderrichting mededeelde: werkloos en wantrouwig, zoude hy even weinig geschikt zyn voor vorderingen in het zedelyke, als in het redelyke, want het eerste is altoos in juiste evenredigheid tot het laatste, en kan zonder dit onmogelyk bestaan. —

Wanneer wy zonder overtreding van eenige
ze.

zeedelyke wet, zonder het minste nadeel aan onzen medemensch, iets kunnen verkrygen, 't welke ons geluk en onze nuttigheid kan vergrooten, zal men niet ontkennen, dat wy niet alleen mogen, maar dat het zelfs onzen onvermydelyken pligt wordt, alle gepaste middelen, tot dit einde in 't werk te stellen. Ons leeven te behouden, onze gezondheid te bewaaren, en, wanneer zy door ziekte verzwakt of bedorven is, zo veel mogelyk te herstellen, zyn pligten welke de voorzienigheid ons duidelyk heeft voorgeschreven, door de natuur die zy ons gegeven, en de omstandigheden en betrekkingen, in welke zy ons geplaatst heeft. Maar wil zy dat wy deze eindens zo veel mogelyk bereiken, dan wil zy ook dat wy die middelen gebruiken, welke zy ons aan de hand heeft gegeven, en van welke geschiktheid de ondervinding ons heeft overtuigt. Dit erkennen wy in veele gevallen, en wy zouden het in alles zien, indien het bygeloof ons niet zomtyds verblinde. Dit onzalig wangedrocht beschouwt het opperwezen, niet als het beste, het goedertierendste, en barmhartigste aller wezens, maar eigent hem alleen die haattelyke hoedanigheden toe, welke het zelve bezit, en schildert hem, naar haar eigen beeldt, als toornig, wreedt, en wraakgierig. Dit schadelyk monster verdooft de vermogens der menschen, zo dat zy de voorzienigheid niet meer gewaar worden in de algemeene weldaaden der natuur; zy zien haaren luister niet in den verlevendigenden gloed der

ZOR-

zonne, zy voelen haar niet als verkwikkende in het aangenaame zoomer windtje, zy bespeuren haar niet, wanneer zy in alles bevruchtende buien op de aarde nederdaalt, of met ryke oogsten de velden bekleedt. Zy zien haar alleen in de vernielende blixem, en hooren haar in den schrikkelijken donder: — Zy erkennen haar nauwelyks in het goede, maar denken dat zy onmiddelyk werkt in al het kwaade dat ons overkomt. —

Indien wy dan den sluier van 't bygeloof ter zyde leggen, zullen wy zien, dat de Voorzienigheid niet meerder onmiddelyk werkt, wanneer wy met ziekens bezocht, dan wanneer wy met gezondheid gezegent worden. Maar onder de ziekens, aan welke wy onderhevig zyn, zyn 'er eenigen, welke wy ons, door onze eigene onvoorzichtigheid, op den hals haalen; en anderen die ons aangebracht worden. door oorzaken, welke geheel en al buiten onze kennis en magt zyn; indien wy dan de eene of de andere van deeze twee zoorten voor eene straf moesten aanzien, aan welke wy ons, zonder tegenstand te bieden, moeten onderwerpen, zoude het voorwaar de eerste zyn, welke wy door eigene onverzigtigheid gekreegen hebben; en niet de laatste, waarin wy volkoomen lydelyk geweest waren; maar onder deeze laatste behoort juist de Kinderziekte, die ons meest overvalt, zonder dat wy ons eenige onvoorzichtigheid hier omtrend te verwyten hebben. Is het derhalven onze pligt, om, in de eerste soort van ziekens, middelen te gebruiken, welke wy door on-

dervinding weten geschikt te zyn tot het afweeren van haare gevaarlyke gevolgen , en tot het herstellen van de gezondheid , dan is het nog een veel fterker pligt , om alle voorbehoedmiddelen in het werk te stellen tegen de laafte zoort , wier aanval ons onvermydelyk is. In alle gevallen , waarin men geen bepaald en onmiddelyk voorschrift heeft , moet men dat gene voor pligt houden , het welke de gezonde rede , door ondervinding geleerd , als pligt voorschryft. Zegt men , de lotgevallen van ieder mensch zyn door eene hoogere magt bepaald ; wil de Voorzienigheid hebben dat men door zekere ziekte aangevallen wordt en zyn leven daar mede eindigt , dan zyn alle middelen , die men daar tegen wil aanwenden , te vergeefs ; of wil zy ons daar voor bewaaren , zy kan het doen , en wy behoeven daartoe geen middelen te gebruiken ; dan inderdaad besluit men op de aller öngerymste en onredelykste wyze ; de vraag is immers niet wat de Voorzienigheid kan doen , maar hoe deze gewonelyk doet. Menschen , welke deeze verkeerde begrippen zyn toegedaan , in plaats van een eerbiedig oog op de bestiering der Voorzienigheid te vestigen , en hun gedrag naar deeze te regelen , zyn schuldig aan de grootste vermetelheid , door , als het waare , haar in verzoeking te brengen , en te verwachten , dat op de wyze algemeene wetten der natuur om hunnen wille inbreuk geschiede. De ondervinding bevestigt de dwaasheid van deeze gevoelens. Door deeze wyze van denken en handelen , planten de Turken de pest voor onder

der hunne geloofsgenooten, terwyl de Europifche volken door voorzichtigheid en zorgvuldigheid, daar van bevryd zyn. De pest onder het rundvee heeft zo wel in Engeland als hier te lande plaats gehad, doch aldaar is men 'er fchielyk van bevryd geweest, door de wyze voorzorg van ieder befmet beest aanftonds te flachten en te begraven, terwyl deeze ramp in Neerland veele jaaren gewoed heeft, om dat het volk lang het verkeerd begrip koesterde, dat deeze eene onmiddelyke straf des hemels was, waar tegen men geene middelen noch konde noch mogte gebruiken. Indedaad, indien men iets van den wil des hemels wilde weten, wegens de zedelyke wettigheid of onwettigheid van het gebruik van eenig middel tot afweering van eenen ramp, zo hadden wy maar te letten op de uitkomst van dit middel, niet in een enkel geval, maar in het algemeen; en wanneer deeze in verre de meeste gevallen voordeelig is, kan men zich verzekerd houden, niet alleen dat het gefchikt is tot het bereiken van zyn doeleinde, maar dat het middel, zo wel als het einde, binnen de bepalingen der Voorzienigheid valt; want indien dit zo niet waare, zoude de Voorzienigheid onbestaanbaar met zich zelve handelen, en haare wyze oogmerken door zwakke ftervelingen laaten beftryden en verydelen.

Hieruit blykt het, zo my dunkt, ten vollen, niet alleen dat wy mogen, maar ook, dat het waarlyk onzen pligt is, om in alle gevallen die

middelen in 't werk te stellen, welke de onder-
 vinding ons leert geschikt te zyn tot het behouden
 van het leven, en het afweeren van gevaaren. Wy
 zouden zelf voorbeelden kunnen by brengen uit
 de gewyde schriften, waarin de gewoone midde-
 len gebruikt moesten worden, zelfs in gevallen,
 waarvan, volgens het verhaal, de uitflag door
 eene onmiddelyke voorzegging bepaalt is geweest.
 Aan Hezechias werd de genezing van zyne ziekte
 beloofd, maar dit belette niet, dat hy zich de ge-
 woone middelen ter genezing door den Propheet
 moest laten toedienen (*). Aan Paulus, toen hy
 aan het Eiland Melita schipbreuk leed, werd ver-
 zekert, dat alle zyne scheepsgenooten het leven
 zouden behouden; maar deeze verzekering moest
 niet zonder gebruik van de gewoone middelen
 volbragt worden; want, toen het scheepsvolk met
 den boot zocht te vlugten, zeide Paulus tot den
 hoofdman en de krygsknegten: *Indien deeze in
 't schip niet blyven, kund gy niet behouden wor-
 den* (†). Het is dan en blyft eene zekere waar-
 heid, dat God de waereld regeert, niet door by-
 zondere en veranderlyke, maar door algemeene en
 standvastige wetten, welke de wyste en beste zyn,
 en wy moeten niet verwagten, dat hy, gelyk een
 zwakke partydige aardfche Vorst, deeze om ons,
 als om zynen gunsteling zal verbreeken, en te
 buiten gaan. —

Ver.

(*) II. Kon. XX. vs. 7.

(†) Hand. XXVII. vs. 24, 31.

Vergeef my, Myn Heeren! dat ik by dit gedeelte myns onderwerps zoo lang heb blyven ſtil ſtaan; maar gelyk een landman, die zyn grond van onkruid wil zuiveren, weinig vordert met blade- ren en takken weg te ſcheuren, indien hy de wortelen niet geheel en al uit roeit, zo kan de zede- leeraar niet hoopen te ſlaagen in het wegruimen van vooroordeelen, ten zy hy de onwaarheid toont van het beginzel, waarop zy gebouwd en gevestigd worden. Terwyl dan de vyanden van de Inën- ting hunne tegenwerpingen op verkeerde begrip- pen van de Voorzienigheid veſtigen, is het ten hoogſten noodzakelyk, dat men die begrippen tegen gaat: En wanneer men betoogen kan dat deeze valsch zyn, volgt het van zelf, dat alle tegenwerpingen, die daar onmiddelyk op rusten, ook kragteloos worden.

Men zal mogelyk zeggen: Deeze wyze van re- deneering kan ons wel overtuigen, dat het onze plicht is, om, wanneer wy door ziekten aange- vallen worden, die middelen te gebruiken, welke de ondervinding ons aanwyst geſchikt te zyn tot het herſtellen van onze gezondheid; maar de In- ënting is een byzonder geval, waarin wy, gezond zynde, ons zelve vrywillig eene gevaarlyke ziekte mede deelen, welke wy anders mogelyk nooit zouden krygen, en dierhalven zondigen wy, door het kwaad te doen, opdat het goede daaruit kome (*).

Dee-

(*) Rom. III. vs. 8.

Deeze plaats der H. Schrift, welke men dikwyls hoort aanhaalen door de bestryders van de Inënting, wordt hier op eene zeer verkeerde wyze toegepast. Het kwaade waarvan hier gesproken wordt, is niet het natuurlyke, maar het zedelyke, het goede, waarvan gewag gemaakt wordt, is niet het zedelyke, maar het natuurlyke. Wy mogen, wel is waar, geen zedelyk kwaad verrigten om eenig voordeel hoe genaamd te genieten; maar het kan fomtyds onze pligt worden, om een minder natuurlyk kwaad aan ons zelve of aan anderen toe te brengen, om een grooter kwaad af te weeren; indien 'er geduurende eenen fellen storm een gevaarlyken brandt ontftaa, welke men niet blusfchen kan, is het dan niet geoorloofd eenige huizen omver te haalen, om door dit minder kwaad voor te koomen, dat eene geheele buurt verbrand wordt? Is het niet de pligt van een Heelmeester eene pynelyke, en zelfs eene gevaarlyke operatie aan zynen lyder te verrigten, wanneer zulks het eenige waarfchynlyke middel is tot het behouden van zyn leven? Ja, Myn Heeren! een minder kwaad, wanneer het met een grooter vergeleeken wordt, is in de daad een goed; en om ons aan het eerfte te onderwerpen, wanneer het een zeker middel is om het laafte te vermyden, is onze onbetwistbaare pligt. Hier tegen zal men mogelyk inbrengen, dat, dewyl 'er menfchen zyn, die hun geheele leven door brengen zonder van de natuurlyke Kinderziekte aangevallen te worden, het niet zeker is, dat men haar

ooit

ooit krygt, en dat men zich aldus door Inënting aan een zeker gevaar bloot stelt, om een gevaar te vermyden, waarin wy misfchien nooit zouden komen.

Wanneer wy over de zekerheid van eene zaak spreken, dienen wy vooraf te bepaalen waarin deeze zekerheid bestaat. Omtrend het geen ons staat te gebeuren, hebben wy geen volkomen zekerheid, deeze, gelyk ik alreeds aangemerkt heb, zoude gantsch niet geschikt zyn voor afhankelyke en zedelyke wezens. Maar by 't gemis van deeze, hebben wy eene waarschylykheid op de ondervinding gegrond, die voor verschillende trappen van zekerheid vatbaar is, en volgens welke, voornamelyk wanneer zy eenen zeer hoogen graad van zekerheid heeft, wy onze daaden en verrigtingen regelen moeten. En dit achten wy ons verplicht in verre de meeste gevallen te doen. — Laaten wy voor een oogenblik onderstellen, dat ik door eene zeer gevaarlyke ziekte aangevallen waare, en dat verscheide ervarenene Geneesheeren my, als het eenig geneesmiddel dat 'er voor my overbleef, ten sterkste aanraaden eene aderlaating te ondergaan, of een braakmiddel in te neemen; waarop zoude deeze raad en myne zedelyke verplichting om dezelve te volgen gegrond worden? De Geneesheeren kunnen my met geen volkome zekerheid zeggen, dat myne ziekte door deeze middelen geneezen zal worden, of by verzuim daarvan, my ter dood zal brengen; zy kunnen my verzekeren, dat de genezing het gevolg is

geweest van het aanwenden, en de dood van het verzuimen deezer middelen in verre de meeste gelykzoortige gevallen; maar hier tegen kan ik in brengen, deeze middelen zyn niet alleen pynelyk maar ook eenigzins gevaariyk; Eene bloedstorting of eene mischelykheid is van zich zelve eene ziekte, waarom zal ik die door konst verwekken, wanneer de natuur die niet veroorzaakt? Daarēnboven in het aderlaaten kan de ervarendste Heelmeester eene slagader, eene pees, of een zenuwtakje wonden; een braakmiddel kan door zyne geweldige werking, het springen van een bloedvat veroorzaaken, en deeze ongelukken kunnen my eerder het leeven ontnemen, dan de ziekte zelve. Tegen deeze vrees kan de Geneesheer my met geene volkomen zekerheid wapenen of gerust stellen. Hy kan niet meer doen dan my verzekeren dat deeze ongelukken zeer zeldzaam gebeuren; dat duizend menschen deeze middelen gebruikt hebben zonder het minste kwaade gevolg, tegen eenen enkelden, welken deeze ongelukken getroffen hebben. Ik geloof dat niemand een oogenblik zal twyfelē, om met my te beslisen, dat het myn onvermydelyken pligt zoude zyn, na deeze verzekering, om my aan het gering gevaar van eene aderlaating, of een braakmiddel, onmiddelyk bloed te stellen, liever dan het grooter gevaar der toeneeming van de ziekte af te wachten. Maar is het myn plicht, om in dit geval volgens den hoogsten graad van waarschyndlykheid te besluiten, zo moet het insgelyks myn pligt worden in alle

foort.

foortgelyke gevallen; en deeze verpligting moet sterker worden, naar maate de graad van waarschynelyke zekerheid hooger wordt (*).

Laaten wy dan deeze wyze van redeneering op ons onderwerp toepassen. Iemand die de Kinderziekte nooit gehad heeft, kan, wel is waar, niet met volkomene zekerheid bepaalen, dat hy haar ooit op eene natuurlyke wyze krygen zal. Daar zyn menschen geweest die haar, geduurende eenen langen levensloop, ontvlugt hebben, derhalven is het niet physisch onmogelyk, dat hy ook zyn leven zoude door brengen, zonder van dezelve ooit aangerand te worden; maar het is in den zelve zin niet onmogelyk, dat hy van de allergevaarlykste ziekte, zonder het gebruik van eenige geneesmiddelen, zouden kunnen opkoomen; en het is niet minder dwaas, om volgens deeze loutere mogelykheid te besluiten in het eerste dan in het laatste geval; de ondervinding moeten wy in beide gevallen raadpleegen, om den graad van waarschynelykheid te weten, volgens welken wy te handelen hebben.

Volgens de beste en naauwkeurigste schryvers zyn 'er naauwelyks 4 of ten hoogsten 5, van hondert menschen, die oudt worden zonder de kinderziekte gehad te hebben. Derhalven schoon dat

(*). Deeze wyze van redeneering wordt noch sterker, wanneer men haar toepast op menschen, die, zo als veele gewoon zyn te doen, noch gezond zynde, de aderlaating, &c. alleen als voorbehoedmiddelen gebruiken. —

'er een natuurlyke of phyfische mogelykheid is, dat ik onder deeze 4 of 5 kan behooren, is de zedelyke mogelykheid of waarfchynlykheid, 25 of ten minften 20 maal grooter, dat ik dezelve zal hebben het zy vroeger, het zy laater. Maar deeze waarfchynelykheid is op eenige tyden, en in eenige plaatfen veel grooter. Wanneer de kinderpokken eene epidemie of volksziekte worden, 't welke zeer dikwyls, vooral in groote fteden, gebeurt, fpaart zy byna niemand en men kan dan volgens de groote Mead (*) befluiten, dat 'er naauwelyks een uit de duizend menfchen, die ze nooit gehad hebben, van dezelve vry blyven: maar ook van groote fteden, zo als deeze, kan men haast nooit zeggen, dat zy geheel van de befmetting vry zyn; derhalven is het gevaar van de kinderziekte te krygen veel grooter voor haare inwoonderen, dan voor die des platten land, of van dorpen, alwaar men met meerdere zekerheid de huizen, daar zy regeert, kan weten en vermyden.

Hier uit volgt, dat offchoon 'er eene phyfische mogelykheid zy, dat iemand nooit de kinderziekte zal krygen, men egter zeer verkeerd zoude handelen; en zelfs tegens den pligt van zelfsbehouding zondigen, indien men in deeze bloote mogelykheid berustede, dewyl zy wel verre overtroffen wordt door de waarfchynelykheid, of zedelyke verzeke- ring, dat men door dezelve, op de eene of andere tyd, zal overvallen worden.

Maar

(*) Mead de Variolis & Morbillis.

Maar vraagt men of het gevaar, waarmede de natuurlyke kinderziekte verzeld is, zo groot, en dat der ingeënte zo gering is, dat het onze pligt wordt het laatste te ondergaan, liever dan het eerste aftewachten. Het zoude zeer dwaas zyn hieromtrent te vraagen of niemand ooit de natuurlyke ziekte waare te boven gekoomen, en of niemand van de ingeënte ziekte gestorven waare. Dit zoude zyn, het vereischen van een volkomene zekerheid, welke ons, uit den aart der zaaken, niet vergund kan worden. Men moet hier, zo wel als in alle andere dingen, de ondervinding raadplegen, en uit de meerderheid van gevallen, den trap van gevaar opmaaken.

Uit de sterflijsten te London (*) van, 67 jaaren, door den Heer JURIN naauwkeurig onderzocht, blykt: dat van de 635 menschen, boven den ouderdom van 2 jaaren gestorven, 75 door de kinderziekte weggerukt zyn: welk getal byna een agtste gedeelte van de geheele sterflijst uitmaakt. In die 67 jaaren zyn in London 113,851 menschen door de kinderziekte weggesleept; oordeel dan zelf Myn Heeren! over de verwoesting, welke deeze schrikkelyke pest onder het menschdom maakt.

Maar men zal zeggen, dat, hoe gevaarlyk de natuurlyke kinderziekte ook zyn moge, zy egter niet altyd doodelyk is, veelen en wel de mees-
ten

(*) Zie een Werk over de Inënting, uitgegeeven door een Genees- en Heelkundig Gezelschap te Rotterdam, in 't Jaar 175 .

ten koomen haar te boven, en eenigen hebben haar in eenen zeer geringen graad, en houden 'er geen kwaade gevolgen van over. Dit beken ik met zeer veel genoeg en dankbaarheid: maar het getal van de laatste is zeer klein in vergelyking van dat der lyderen, welke met zeer pynelyke en vreezelyke, zo niet gevaarlyke omftandigheden moeten worstelen. Eenige Geneesheeren hebben volgens hunne waarneemingen gestelt dat $\frac{1}{7}$ van het getal menschen, die de natuurlyke kinderziekte krygen, daar aan sterven: andere onderstellen het $\frac{1}{5}$ te zyn, en de zeer ervaren Profesfor CAMPER reekende het $\frac{2}{13}$ (*). Dit gevaar hangt veel af van byzondere omftandigheden, welke het fomtyds eenigzins kunnen verminderen, maar ook fomtyds grootelyks vermeederen. Volgens TISSOT zyn 'er fomtyds epidemieke kinderpokken geweest, waaraan de helft, en zelfs twee derde van de lyders gestorven zyn; en de groote SYDENHAM spreekt van eene soort van zamenloopende pokken, welke hy, met opzicht tot het getal der geenen die 'er aan sterven, gelyk met de pest stelt (†). In Zweeden is 'er een epidemie geweest, waaraan, van 300 kinderen door de kinderziekte aangetast, 270 gestorven zyn. Aan de Kaap der goede Hoop heeft zy in 1713 eene allerverschrikkelykste verwoesting aangericht, zo dat er vyf, zes, en meer in een huisgezin der burgeren stierven; en de

hot-

(*) Camper de Emolumentis Infectionis, pag. 4.

(†) De Moraas, Raad voor den Landman, pag. 13.

hottentotten raakten, by honderden te gelyk, het leeven kwyt; in het jaar 1755 wierd dezelfde colonie van 1000 Europeäanen, en ruim zo veel flaven, door deeze ziekte berooft; en in 1767, zyn er van de 1371 lyders 418 gestorven, het welk $\frac{3}{4}$ uitmaakt. — Te London, in het hospitaal der kinderziekte, zyn van het jaar 1746 tot 1765, van de 7819 lyders 1966 omgekoomen, dat is omtrend $\frac{1}{4}$ van de 4. In 't jaar 1785 zyn er in 6 maanden tyd, in Constantinoplen en derzelve omtrek, meer dan 10,000 kinderen aan deze ziekte gestorven. In de jaaren 1772 en 1773. heeft zy hier te lande gegrasfeerd op eene aller verwoestende wyze, zo dat in het Eiland Goede Rheede, van de vier, wel een er aan gestorven is. En dan noch van die lyders, welke met behoud van hun leeven, de kinderziekte te boven komen, hoe veelen zyn er droevig mismakt en geschonden! hoe veelen verliezen hun gezicht daar by! of houden er geduurende hun gantsche leeven, elendige en kwynende gebreeken van over! — In het jaar 1784 zyn er, in een huisgezin in deze stad, 8 kinderen van de kinderpokjes aangetast, waarvan 7 gestorven zyn; het 8ste heeft wel het leeven behouden, doch met verlies van beide oogen (*): geduurende deezen winter zelfs, zyn er verscheide zoortge-lyke treurige gebeurtenissen voorgevallen; welke het hart van ieder mededogend mensch met de aller pynelykste aandoeningen verscheuren.

Maar

(*) De Moraas, Raad voor den Landman,

Maar keeren wy nu ons af van dit afschuwlyk tafreel der elende, en vestigen wy onze oogen op die gelukkige en voor ieder menschenvriend aangename toneelen, welke de Inënting ons opleevert. Zo akelyk en lang wylig, zo pynelyk en gevaarlyk als de natuurlyke kinderziekte is, even zo zagt en kortstondig, zo gemaklyk en veilig, wordt zy door Inënting, de uitflag hiervan is op alle tyden en plaatsen allergelukkigst geweest.

In het zuidergedeelte van het prinsdom Wallis, is de Inënting bekend geweest zedert het begin, van de laatste eeuw, onder den naam van pokjes koopen, ten minsten hebben wy het getuigenis van een zeer geloofwaardig man, in het jaar 1722, die toen 90 jaaren oud was, dat het geduurende zynen gantschen levenstyd, en ook geduurende dien van zyn moeder, in algemeen gebruik was geweest, en met eenen zeer voordeeligen uitflag. Van het jaar 1673 tot 1721. wist men aldaar maar van een persoon die van de gekogte kinderziekte gestorven was, en in dit enkel geval, had er een onvoorzichtigheid plaats, die nooit in de tegenwoordige praetyk te vreezen is. Deeze uitflag is niet minder gelukkig geweest, zelfs wanneer zy verricht is door menschen die anders geen beoefenaars der geneeskunde zyn. Van dit zoude men veele voorbeelden kunnen bybrengen, doch ik zal alleen dat opnoemen van den Heer Roume de St. Laurent, die zonder Medicus te zyn, in het eiland Granada, alwaar de luchtstreek niet zeer gunstig is, 582 personen heeft ingeënt waarvan maar een gestor-

ftorven is, en deeze is een Neger kindje geweest, 't welk van de geboorte af met de Venusziekte te worstelen had, en daarvan een elendig en uitgeleerd schepzel was geworden. Doctör Jurin en Dr. Ranby getuigen, dat zy in Engeland meer dan 1900 perfoonen ingeënt hebben, waaraan geen een gestorven is: in Constantinopolen wierden op eenmaal 10,000 ingeënt, zonder dat er een aanstierf: De Baron Dimsdale hadt in het jaar 1769. alreeds tusfchen de vier en 5000 menschen ingeënt zonder een enkel ongelukkig geval; en de Heer Leuthner heeft bevestigd dat van 107,624 ingeënten, slechts 23, dat is maar een van 4679. gestorven zyn (†).

Derhalven zyn er, zal men zeggen, wel voorbeelden van lyders, die van de ingeënte kinderziekte gestorven zyn. Maar wat kan men toch ooit verrichten, hoe schynbaar veilig of het ook wezen moge, of het heeft in eenige enkele gevallen den dood ten gevolge gehad? En eene zaak die duizend maalen met geluk verricht wordt, tegen een enkel geval, waarin zy slecht uitvalt, kan niet voor zeer gevaarlyk aangezien worden. Maar behalven dit, onder het klein getal, welke men zegt door de Inënting gestorven te zyn, zyn er voor zeker eenige gevallen geweest, waarin de dood veroorzaakt is door bykomende omftandigheden, welke men met voorzichtigheid kan vermyden.

Het

(*) De Moraas, Raad voor den Landman.

(†) Camper, de Emolumentis Infusionis, pag. 4.

Het is hoogst waarfchynlyk , dat eenige van deeze ongelukken veroorzaakt zyn geweest door de natuurlyke kinderziekte , waarvan de lyders , alreeds voor de inënting , befmet waaren. — Maar men weet ook , dat er onder deeze gevallen eenige van zwangere vrouwen zyn geweest , en ik behoef naauwelyks aan te merken , dat de natuurlyke kinderziekte in deezen ftaat , byna altyd doodelyk is. Er zyn ook menfchen geweest wier gezondheid alreeds verzwakt of onzeker was door andere ziekten of gebreeken , en verfcheide kinderen welke hunne tanden of kiezen juist op dien tyd kreegen , een omftandigheid welke van zich zelve zeer gevaarlyk is , en , waardoor veele kinderen weggefleept worden. Daarenboven vindt men ook veele menfchen , vooral onder de laagere klasfe , die , wanneer zy ingeënt zyn , en zich gantsch niet ziek bevinden , zich ook niet willen onderwerpen aan den voorgefchreeven leefregel , en dus door hunne eigene onvoorzichtigheid de ziekte veel zwaarder hebben gemaakt , dan zy anders geweest zoude zyn ; hierin kan eene geringe ongeregeldeheid de gevaarlykfte gevolgen hebben. Ieder een immers , die de minfte kunde van deeze ziekte heeft , weet , dat het gebruik van eene kleine hoeveelheid boter of ander dierlyk vet , het getal der pokken zeer veel kan vermeederen , en de omftandigheden grootelyks verergeren , maar ik heb verfcheide ingeënte lyders gekent , onder de gemeene lieden in Engeland , die zich niet ont-

onthouden hebben van eene overdaad in eeten en drinken van het geene hun verboden was, en welke zelf voor de volkomen gezonden zeer na-deelig zoude geweest zyn, en die toch, schoon niet zonder eenig gevaar, de ziekte hebben over-wonnen. Men dient derhalven van het klein getal ingeënte lyders, welke gestorven zyn, die af te trek-ken, welker dood veröorzaakt is, of door byko-mende ziekten, of door hun eigene onvoorzich-tigheid, terwyl in geen van deeze gevallen het ongeluk aan de inënting kan worden toegeschree-ven; en indien men dit doet, blyft het getal van lyders, wier dood door de inënting der kinder-ziekte waarlyk veröorzaakt is, zo gering, in vergelyking van dat der gelukkige gevallen, dat men met recht zoude kunnen zeggen, dat de in-ënting, wanneer zy met de nodige voorzigtigheid is ingericht, met naauwlyks meer gevaar gedaan kan worden, dan een aderlaating of het aanwen-den van eenig ander geneesmiddel.

Offchoon het gantsch niet myne mening is dit onderwerp geneeskundig te verhandelen, zal het mischien niet ondienstig zyn voor sommigen, om verder van de veiligheid der inënting overtuigd te worden, dat ik eene oppervlakkige beschouwing van de gewoone loop der ziekte geeve, wanneer dezelve door dit middel medegedeelt wordt. Omtrent de inënting zelve behoeft men weinig te zeggen. Indien deze maar in de opperhuid gedaan wordt, legt 'er weinig aan gelegen aan welke plaats des ligchaams, of op wat wyze het geschiede. Men kan, zo men

verkiest, de smetstofte op de huid wryven; maar deeze wyze is minder zeker, dan de gewoone, volgens welke men met het punt van een naald of lancet, 't is onverschillig welk, met etter uit een pok bevochtigt, de opperhuid van den arm even dóór prikt, zelfs zonder bloed te doen voorkomen. — Op den vierden of vyfden dag, begint men gewoonlyk eenige tekenen van ontsteeking in de wondjes gewaar te worden, en op den agtsten negenden of tienden dag, klaagt de lyder over een onaangenaam gevoel van styfte onder den oxel, voornaamlyk van den arm, waarin de Inënting geschied is; hy wordt ook rusteloos, en krygt een koorts, waarvan de hevigheid en voortdoring zeer verschillend zyn by verschillende lyderen; by verre de meesten is deeze zeer gering, zo dat veele nauwelyks kunnen gezegd worden ziek te zyn, en verrichten, geduurende de geheele loop der ziekte, hunne huislyke bezigheden. In andere is zy eenigzins zwaarder, maar duurt byna nooit langer dan twee of drie dagen; zy vermindert altyd als de uitbotting begint, en wanneer deeze volbragt is, heeft zy haar werk verrigt, en houdt geheel op. By kleine kinderen ziet men somtyds, dat de uitbotting van de ingeënte, zo wel als van de natuurlyke pokken, door stuipen voorgegaan wordt, doch deeze, wel verre van gevaarlyk te wezen, zyn indedaad voordeelig, terwyl zy eene heilzaame poging van de natuur zyn, en doorgaands gevolgd worden van eene vermindering van koorts, en eene gunstige uitbotting. Ik kan

kan niet nalaten hier aan te merken, dat alle de tekens van koorts of van stuipen, zeer schielijk verminderen, wanneer men den lyder in de opene lucht brengt; men behoeft niet voor koude bevreest te zyn, als men hem maar in zeer matige beweging houdt. Dit is niet minder voordeelig in de natuurlyke, dan in de ingeënte ziekte; weinig waarheden zyn van meer belang, en meerder door ondervinding bevestigd, als dat 'er niets voor den lyder schadelyker is, dan in eene heete benaauwde kamer zyn verblyf te houden, en niets voordeeliger, dan zindelykheid, en de frische, ja zelfs koele lucht. — Maar om tot de zaak weder te keeren: het koorsje dat wy beschreeven hebben, is gewoonlyk de eenigste ziekte, welke de ingeënte lyder te verwachten heeft. Het getal puisten is zeer gering, wanneer het vergeleeken wordt met dat van de natuurlyke pokken (*). Van 40 lyders, weiken de hooggeleerde Camper heeft ingeënt, is 'er een enkele geweest die 1000 puisten had; vyf, die 'er boven de 300 hadden, en vier in wien 'er meer dan 100 waren. Vierëntwintig van deeze lyders hebben 'er geen 50 ieder gehad, en onder deeze waren 'er vyftien, op wiens geheel ligchaam men geen twintig pokken konde tellen. Men heeft derhalven weinig te vreezen voor die ongemakken, welke, in de natuurlyke ziekte, van het groot getal pokken voorkomen. Byna nooit

(*) Camper, de Emolumentis Inflationis, pag. 12—14.

nooit ziet men die opzwellling van het gezicht en van andere deelen des ligchaam, die misfelyke kwyling, dien naaren staat van gevoelloosheid, die pynelyke ontsteeking van de oogen, of van de keel, en dien rustverstoorenden hoest, waarmede het grootste getal lyders, in de natuurlyke ziekte, gemarteld worden. Byna nooit ziet men by de inënting de tweede of etter koorts, welke anders de gevaarlykste omstandigheid der Kinderziekte is; de etterwording geschied, en wordt volbragt, zonder eenige koorts te verwekken, en veele pokken verdwynen, zonder eens gesuppureert te hebben. Eindelyk ziet men nooit van de inënting, die droevige gevolgen, welke niet zelden na de natuurlyke ziekte overblyven, waardoor het schoonste gelaat deerlyk misvormd wordt, de oogen verzwakt en beledigt worden; waardoor by zommigen eene onherstelbaare blindheid, by anderen eene ongeneeslyke en uitterende longkwaal veroorzaakt wordt. Wanneer men deeze omstandigheden nagaat, is het onbegrypelyk, dat menschen, die ooit gelegenheid hebben gehad om den gewoonen loop der natuurlyke ziekte met dien der ingeënte te vergelyken, nog een oogenblik omtrent de voordeelen van de inënting kunnen twyfelen.

Men heeft wel gevraagd of men door inënting de waare kinderpokken krygt, en men, na haar op deeze wyze gehad te hebben, wel veilig is voor een tweede aanval? Hier kan men, uit de ondervinding en waarneming van de kundigste geneesheeren,

ren, ten vollen verzekerd wezen, dat 'er nooit eene andere ziekte dan de waare kinderpokjes, door inënting veroorzaakt is. De smetstof van deeze ziekte is eigenaartig, en de ervarendheid leerd ons dat het even zo ongerymd zoude zyn te verwagten, dat andere ziekten daardoor zouden voortgebragt worden, als te denken, dat een plant dieren, of dat een vogel vischen zoude voort teelen. — Wegens dit kan men by de inënting volkomen zeker zyn, want hoe twyfelachtig de onderscheiding tekens der kinderziekte in eenige gevallen ook wezen mogen, het is altyd in het vermogen van een inënter, zyn smetstof te ontleenen van lyders, waarin zy duidelyk en zeker zyn. Wel is het waar, dat de operatie van inënting in enkele gevallen niet van de ziekte gevolgd wordt, maar dit ziet men doch zelden, en indien, naa de operatie eenige maalen herhaald te hebben, de pokken niet voorkomen, kan men veilig besluiten, of dat de lyder ze alreeds van te vooren gehad heeft, of anders tot die weinigen behoort, welke 'er geen natuurlyke prædispositie toe hebben. —

Om het laatste lid der vraage te beantwoorden; zal ik niet onderzoeken, of men de Kinderziekte tweemaal in zyn leven kan krygen. Stel dat 'er zo een geval geweest is; het gebeurt toch zo zelden, dat men het aan moet zien als eene zeer zeldzaame uitzondering, welke in vergelyking van eenen algemeenen regel, niet in aanmerking kan komen. In dit opzicht zoude de ingeënte met de natuurlyke kinderziekte gelyk staan. Doch ik ge-

loof, dat 'er nooit een geval beweezen is, waarin een lyder, de kinderziekte door inënting gehad hebbende, haar ten tweedemaal gekreegen heeft. Ik heb wel van eenige diergelyke gerugten gehoord, maar deeze, wanneer zy nagespoort waren, zyn bevonden onwaar te zyn, en meest veroorzaakt, door dat veele menschen, en mogelyk wel eenige Geneesheeren, niet hebben kunnen onderscheiden tuschen eene zeer milde Kinderziekte, en de Variolæ spuriaë of onwaare pokken. Indien, zegt de groote Camper, indien de vyanden van de inënting één wel beweezen voorbeeld konden bybrengen, zouden zy geheel Europa 'er van doen weergalmen, om dit goddelyk voorbehoedmiddel te lasteren.

De laatste tegenwerping waar van ik hier gewag zal maken, is deeze: Men vraagt of de Inënting de Kinderziekte niet verspreid, eene gevaarlyke epidemie of regeerende volksziekte veröorzaakt, en dierhalven nadeelig is voor de maatschappy? Myn antwoord is, met de volstrekte verzekering, dat de inënting niet nadeelig, maar wel integendeel zeer voordeelig voor de maatschappy moet zyn, wanneer zy met behoorlyke voorzorg verricht is. Om een epidemieke kinderziekte te veroorzaaken is het niet genoeg, dat eenige enkelde lyders met eene zeer milde soort van pokken aangetast worden, want dan waare zo een volkryke stad als deeze 'er nooit van bevryd: En men ziet veele voorbeelden in dorpen en kleine steden, daar de Kinderziekte in een enkeld huisgezin
zyn

zyn kan, zonder, wanneer zy mild van aart is, en behoorlyke omzigtigheid gebruikt wordt, verder voort te gaan; daartoe schynt een zekere luchts- gesteldheid nodig te zyn, waardoor de verspreiding der smetstof bevordert wordt, en de ligchaamen voor de ziekte aandoenlyk worden gemaakt; deeze wordt wel voortgebracht door den invloed van een menigte lyders op den dampkring, doch zy vereischt eenen veel hooger en graad van besmettelykheid, dan wel by de inënting plaats heeft. By de ingeënten, vooral wanneer zy, zo als behoort, koel gehouden worden, en de frische lucht genieten, vindt men nooit dien stank, dien bedorven dampkring, met welke de lyders in de natuurlyke kinderziekte meest altyd omringd zyn, en welke de voornaame vervoerder der smetstof schynt te zyn. In verre de meeste gevallen zyn de ingeënte pokken alleen door onmiddelyke aanraaking besmettelyk, en dit nog voor den tyd van suppuratie of etterwording; derhalven verkrygt hierdoor de dampkring niet dien graad van bedorvenheid, welke dezelve hebben moet, om de smetstof te verspreiden. Men kan evenwel door geschikte voorzorge alle gevaaren van deezen aart zeer gemakkelyk voorkomen; maar deeze zyn alleen te vreezen, wanneer de inënting gebruikt wordt door slechts weinige perfoonen; want het is zeker, dat, indien de inënting algemeen wierd, 'er geen beter middel zoude zyn, om de epidemieke kinderziekte voor te komen, of wanneer zy gebeurde, haar zeer schielyk te doen ophou-

den. Dit is dadelyk het geval in de provinciale steden in England. Men hoort 'er zeer weinig van de natuurlyke kinderziekte, maar wordt 'er iemand van aangetast, dan worden alle zyne stadsgenooten, die haar niet gehad hebben, de armen zo wel als de ryken, ingeënt, en niemand blyft 'er over, die voor de epidemie vatbaar is. Dit heb ik bygewoond, en zien doen met de gelukkigste gevolgen, te Winchester in het Jaar 1778, en ik geloof dat binnen twee maanden, na het eerste verschynen der kinderziekte, waarvoor de Engelschen in het algemeen zeer bevreesd zyn, 'er slechts twee persoonen in de stad overig waren, die dezelve niet gehad hadden; aldus kan ook deeze ziekte niet wederom te voorschyn koomen, voor dat 'er wederom een nieuw geslacht op komt, 't welke 'er voor vatbaar is, wanneer zy weder op dezelfde wyze vernietigd wordt. In eene brief uit London van het Jaar 1753, zegt de Heer Matty: Men merkt met vermaak op, dat de verwoesting door de pokjes veroorzaakt, in deeze stad omtrend een vyfde verminderd is, sedert men heeft begonnen inteënten; het welk bewyst, dat een vyfde der inwoonderen van zo een groote stad, ten minste in eene zaak, redelyk geworden zyn. Ik geloof, dat ik nu de voornaamste tegenwerpingen, welke tegen de inënting gemaakt worden, hier op genoemd en beantwoord heb. De kibbareien en drogredenen, welke de hardnekkige onkunde, en het stugge vooroordeel kunnen inbrengen, wanneer zy volstrekt niet naar gezonde reden

en onbetwistbaare ondervinding willen luisteren, zyn ontelbaar; doch zy verdienen echter de aanmerking niet van verftandige wezens, en ik acht dit gezelfchap veel te hoog, om het met zulke beuzelareien bezig te houden.

Daar is noch eene bedenking, welke, offchoon zy by geenene geneeskundigen van gewigt kan zyn, men doch te gemoet dient te komen, terwyl zy by veele zeer zwaar fchynt. Door de inënting, zegt men, wordt een vergift in het ligchaam gebragt, dat, wanneer het de ziekte niet voorbrengt, en aldus zyne behoorlyke werking niet heeft, in het geftel moet blyven huisvesten, en daar voor nadelig kan worden:

Om de ongegrondheid van deeze bedenking aan te toonen, zal ik in geen onderzoek treden omtrend den aart der fmetstofte, of in de vergelyking met die van eigentlyke vergiften, maar ik zal my alleen beroepen op de ondervinding. Deeze bewyst immers, dat de pok-fmetstof zeer bepaald is in haar uitwerking, dat zy nooit iets dan de kinderziekte heeft voorgebragt, en deeze zelve binnen eenen bepaalden tyd. Wanneer zy dierhalven deeze ziekte niet veroorzaakt, kan men veilig befluiten, dat zy geheel werkloos is, en dat zy geen vergiftige of fchadelyke vermogens nog heeft, nog hebben kan. Iemand die de kinderziekte heeft gehad, voelt, noch vreest immers geen fchadelyke gevolgen door eenigen tyd gebleeven te hebben in een vertrek, daar lyders zyn, die aan de pokken, zelf gevaarlyk, ziek

leggen. Maar indien de smetstof in zich zelve, volgens deeze bedenking, vergiftig ware, wat moesten niet de schadelyke gevolgen zyn van zelfs een zeer kort verblyf in eene plaats, waar de geheele dampkring met smetstof bezwangerd is, en waar men dus geen enkele aademhaling doen kan, zonder eene groote hoeveelheid deezer onmiddelyk in de gevoeligste en edelste deelen des ligchaams in te planten. Indien dierhalven eenig gevaar van de smetstof zelve te vreezen waare, zoude men in deeze omstandigheden 'er veel meer aan bloot staan, dan wel in de inënting; want in dit geval dringt de smetstof niet in de longen door, maar wordt door de watervaten, welke onmiddelyk onder de huid liggen, opgenomen, en in het ligchaams gestel gebragt.

Uit al het hier gezegde blykt dan: Eerst, dat terwyl de Voorzienigheid niet onmiddelyk de lotgevallen der menschen bepaalt; maar zo wel in de zedelyke, als in de natuurlyke waereld, door de gewoone, en vastgestelde betrekkingen van oorzaken en uitwerkselen haare eindens bereikt, de eerbied zelve vordert, welke wy aan haar schuldig zyn, dat wy ons in ons geheele gedrag naar haren leiddraat schikken. Zy handelt met ons als met zedelyke, en bygevolg met redelyke en vrye wezens. Door het geheele zamenstel der zaken, door de stem der natuur en der reede, vermaand zy ons tot het vermeiden van alle onheil, en het verkrygen van al dat geluk, 't welk bestaanbaar is met de belangens
der

der deugd. Tot dit einde geeft zy ons middelen aan de hand, en de vermogens, om uit de ondervinding te besluiten wegens derzelve voegzaamheid; indien wy hier omtrend echter niet oplettend zyn, en indien wy na geen ander onderrigt willen luisteren, dan na dat geene, 't welke het domme vooroordeel ons inboezemd, en indien wy de middelen verachten, welke de ervarenheid van de kundigste onzer medemenschen ons als de veiligste en beste aanbieden, dan is het gevolg niet alleen, dat wy ons eigen geluk en dat onzer medemenschen benadeelen, maar ook, dat wy ons schuldig maken aan verachting van de Voorzienigheid zelve, en aan het verasmaaden van die vermaningen, welke zy aan ons, als aan redelyke wezens voorsteld door ondervinding en waarneeming van gebeurtenissen.

Ten tweeden; dat de inënting een deezer heilzame middelen is, die wy niet verachten kunnen, zonder het welzyn van onze medemenschen te benadeelen, en, zo my dunkt, niet zonder tegen de Voorzienigheid te zondigen, die het aan ons door de algemeene uitspraak der ondervinding ten sterksten beveelt, blykt uit het geen wy van de getuigenissen der ervarendste geneesheeren hebben bygebragt. Wy hebben immers gezien, dat zeer weinig menschen de kinderziekte ontvlugten; dat de natuurlyke pokken zo gevaarlyk zyn, dat 'er ten minsten van de zeven lyders één aan sterft; en dat de ingeënten in-

te.

tegendeel met weinig, of geen gevaar, verzeld gaan.

Het is zeer natuurlyk dat de inënting in het begin met veele volks-vooroordeelen te worstelen had; maar wanneer haare zagtheid, veiligheid en heilzaamheid, door de ondervinding van ruim zeventig Jaaren beweezen is geworden, na dat zy in nabuurige landen met den allergelukkigsten uitflag byna algemeen gebezigd is geweest, mag men zich wel ten hoogsten verwonderen, dat men onder een verligt volk, en vooral in groote steden, waar het aan onderrigting niet kan ontbreken, echter noch eene groote menigte menschen vindt, die in onverzettelyke hardnekkigheid tegen dit uitmuntend middel volharden, en het gebruik daarvan niet alleen voor zich zelve afkeuren, maar ook aan anderen afraaden. Van het dom gemeen is deeze onkunde beklagenswaardig, maar in anderen, die gelegenheid hebben om beter onderrigt te worden, is zy niet geheel en al van schuld en moedwilligheid vry te pleiten. Maar wat zullen wy dan zeggen van geleerden, wat zullen wy oordeelen van geneesheeren, die zich tegen het gebruik der Inënting op de allersterkste wyze uitlaaten? Dat 'er zulken geweest zyn is zeker, en zy geeven ons een bewys van deeze droevige en vernederende waarheid, dat 'er menschen gevonden worden, die zo onredelyk zyn, dat zelfs de studie van de edelste tak der wysbegeerte niet in staat is om hun

hun van eenmaal opgevatte vooroordeelen af te doen staan. Men kan deeze blindheid eenigzins verschoonen in die geenen, welke nooit gelegenheid hebben gehad, om de natuurlyke en ingeënte kinderziekte te vergelyken, het geen meesttyds het geval is van menschen, die haar nooit zelve hebben gehad. Men zoude het byna onmogelyk denken, dat een geneesheer, wiens geheele bezigheid moet zyn, om de natuur zorgvuldig te onderzoeken, wiens geheele kunde op de ondervinding moet berusten, en door deeze verkreegen moet worden; die de ysfelykheid en het gevaar der natuurlyke kinderziekte wel moest kennen, zich door oud-wyffsche vooroordeelen zo konde laten verblinden, dat hy zich tegen een middel verzette, om wiens nuttigheid en veiligheid in het helderfte daglicht te zien, 'er niet meer nodig waare, dan dat hy zyne oogen open deed. Dit zoude men, zeg ik, naauwelyks mogelyk denken, indien de geschiedenis ons niet overtuigde, dat de allernuttigste verbeteringen in de geneeskunde, en middelen, aan welke veele lyders tegenwoordig hun behoud, leven, en herstelde gezondheid, te danken hebben, door geneesheeren met eenen zeer redenloozen en driftigen yver lang bestreeden zyn geweest. Niemand kan beter gelegenheid hebben om volks-vooroordeelen uit den weg te ruimen, en geen lid der burgerlyke maatschappy kan meer nuttig en achtenswaardig wezen, dan een kundige geneesheer, die zich hierop toelegd; die de natuur en de ondervinding voor

zy-

zyne leidsvrouwen neemt, en zich bereid toond om dien weg in te slaan, welken deeze hem duidelyk aanwyzen; maar zo hoog als het hier gemelde voortreffelyke character te schatten is, even zo verachtelyk en schadelyk is hy, die voor een opgevat stelzel ingenomen, de natuur niet wil beschouwen, dan door den wanftaltig vertoonden bril, dien zyn systeem hem in de hand geeft, en die, in plaats van zyne landgenooten te verlichten, het zyne toebrenghet, om vooroordeelen te versterken, en domheid voort te planten: Men zoude haast denken, dat de aartige Moliere deeze belagchelyke schepzelen van het tooneel verjaagd had, indien de dagelyksche ondervinding ons niet verzekerde, dat 'er nog zulke te vinden zyn, die den naam van Geneesheeren hebben, maar die alle verbeteringen, welke door de kundigste in de practyk gebragt zyn, onverzettelyk verwerpen, om dat zy niet overëenkomen met hun opgevat systeem, van het welke hunne ongelukkige lyders vroeger of laater de slachtoffers moeten worden.

Het onderwerp, M. H., waarover ik gesproken heb, is voor het menschedom van zo veel belang, dat ik niet kan nalaten, by het sluiten myner Verhandeling, het ten nadrukkelykste aan uwen aandacht te beveelen. Laat een ieder die de kinderziekte niet gehad heeft, nadenken, hoe veel niet alleen zyn geluk, maar ook dat van alle, die in eene nauwe betrekking tot hem staan, door de inenting bevorderd kan worden. Kan een vader zyne kinderen beschouwen als blootgesteld aan deeze

pest

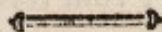
pest, welke hun na alle waarschylykheid moet overvallen, en misschien in de ongunstigste omstandigheden? Kan hy zonder zielgrievenden angst nadenken, dat zo zyne dochters ooit uitgehuwd worden, de staat van moeders te zullen worden, welke anders de belangrykste geneugte, de tederste doch aangenaamste aandoeningen, veroorzaken moet, verbitterd wordt door eene onophoudelyke vrees voor eene ziekte, die dan byna zeker dodelyk wordt. Kan hy op deeze vooruitzichten zyn gedachten laten gaan, zonder te yzen voor het gevaar, waar aan hy de zynen bloot steld, zonder te voelen, dat het zyn pligt is, dat eenig voorbehoedmiddel te gebruiken, 't welk de Voorzienigheid hem aanbied? Maar men zal vraagen, wat wroeging moeten ouders gevoelen, indien een hunner kinderen door de ingeënte ziekte sterft? Ik erken dat dit allerdroevigst is; maar beweertevens, dat, door aan onze vooroordeelen toe te geeven, indedaad dit verlies meer betreuenswaardig worden kan, dan eenig ander sterfgeval, indien wy ons van eenig verzuim te laat moeten beschuldigen. Wanneer wy echter het behoedmiddel gebruikt hebben, is aan onze pligt voldaan, en wy hebben ons niets te verwyten; de uitslag is buiten onze magt, en wy moeten dezelve aan de wyze en goede Voorzienigheid toevertrouwen. Behaagd het aan het Opperwezen, dat juist ons geval eene uitzondering op eenen gemeenen regel zoude worden, wy moeten ons dan aan zyn wil onderwerpen, en onze toevlugt nemen

men tot die vertroosting, welke de reede en de godsdienst ons toeryken. Maar dit geval geschied, Gode zy dank! zeer zeldzaam; doch daar is een ander 't welke men maar al te dikwyls ziet, en 't welke men hier tegenover moet stellen; het is dat van ouders die hun rede door vooroordeelen hebben laten verblinden, die zich tegen den vriendelyksten raad verzet hebben, die, de inënting met verachting verworpen hebbende, hunne kinderen zien wegsleepen door de natuurlyke ziekte, en dan, wanneer het te laat is, van de voordeelen der inënting te droevig overtuigd worden: wy laten het aan U Myn Heeren! over, om de bittere en ongeneesbaare wroeging, met welke zulke halfstarrige dwaasheid geboed moet worden, door uwe verbeelding te schetsen, en wy eindigen met den hartelyksten wensch, dat de goede Voorzienigheid zoortgelyke treurige onheilen van U, en van alle die U dierbaar zyn, mooge afweeren!

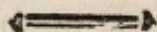
E E N

F A B E L.

DE MAANBEWOONERS.

't Vooroordeel sluipt op wollen zokken
Steeds ongevoelig in het zwakke menschen hart,
En woelt, en raast, en tiert, en raakt 'er in verward,
Ja heeft den mensch vaak in een zee van ramp getrokken,
Waar uit geen Reden noch Verstand ooit was in staat
Om hem te redden: dat myn zeggen zeker gaat,
Bewyst dees Fabel, zy bedoelt de kinderpokken,
Die weinig' menschen slechts ontgaan.

Een Arts, die ons in 't daaglyks leven
Een aantal lesfen heeft gegeven,
Verhaalt ons dus ook van 't bestaan,
En van de levenswys der burgren van de Maan:
Daar is een eiland (men vind op deeze aard geen schooner)
Waar ieder Maanbewooner

D

Ge-

E E E

Gebooren word, van hier moet hy naar 't vaste land
Zich vroeg of laat door zee begeeven,
Dit kost een aantal burgren 't leven,
En 't vierde deel van all' de kindren raakt van kant.
De grootste hoop van 't volk tracht dus gerust zyn dagen,
('t Geen enkelen gelukt) tot aan het stervensuur
Hier door te brengen; doch door schikking der Natuur
Ontstaan van tyd tot tyd 'er storm- en onweêrvlaagen,
Waardoor het eiland met geweld word overstroomt,
En hy gelukkig is, die dit gevaar ontloopt. —
Daar 't grootste deel zich dan door 't zwemmen moet bewaa-
ren,
En de overstrooming onverwacht
In 't aakligt van den zwarten nacht
Niet zelden voorvalt, ziet men noemeloze schaaren
Ten prooi verstreken van de baaren,
En nog een aantal, dat het doodsgevaar ontquam,
Bereikt wel 't vaste land, doch doof, of blind, of lam.
Nood scherpt den geest, en maakt den mensch ervaren;
Dus ging 't ook in de Maan: een man van groot verstand
Reeds een bewoener van het hooge, en vaste land,
Zag duizend burgren by een overstrooming sneeven,
Hy overweegt, hy peinst, en denkt in 't eind een schuit
Ter redding uit,
En geeft hier door aan duizenden het leven.
Hy steekt daar meê van 't vaste land,
Haalt met het minst' gevaar ras van den andren kant

Volwasfenen, en kleine kindren.
Toen zag men 't moorden van de baaren fterk vermindren.
't Is waar, 't is fomtijds wel gebeurde,
Dat door een ongeluk het fchuitje wierd gefcheurd,
En de een of de ander dus zyn leven
Verloor, doch dit getal naauwkeurig opgefchreeven
Was zo gering, dat fchaars van duizend één
Dit overkwam, zo dat zulks niets te zeggen fcheen
By hen, die door het overfroommen
By éénen fform zyn omgekoomen.
My dunkt, dat ieder een befuit
Hier mede is dit vertelfel uit,
Wyl zeker all' de lui van 't eiland overvaaren;
Maar neen! Het is er verr' van daan,
Zo dat men nu zelfs in de Maan
Veel fchuitjes nog ziet ledig ftaan,
En duizenden ten prooi verftrekken van de baaren,
Wyl men op 't eiland dus, hoe zot ook, redeneert:
Daar ik zelfs met de fchuit myn leven kan verliezen,
't Geen de ondervinding heeft geleerd,
Dat fomtyds eens gebeurde, zo wil ik liefst verkiezen
Te blyven waar ik ben, tot dat het onweêr woed,
En zien alsdan zo goed
Ik immer kan myn leven
Te redden, en gefield, dat ik dus moest vergaan,
Het is myn fchuld niet, 'k heb 't my zelv' niet aangedaan,

Maar mogt ik by goed weêr my in de schuit begeeven,
En 'k een dier duizend waar', die 't zy door wanbeleid
Des schippers, of misfchien zelfs door omftandigheden
Die niemand kon voorzien, eens omkwam, welke reden
Van myne ftoutheid zoude ik dan Voorzienigheid
Toch geeven? Hoe men hier ook tegen in moog' leggen,
Dat dit niets heeft te zeggen,
Want dat men duidlyk ziet, dat Hy die 't Al regeert
De Maanbewooners uit ontferming heeft geleerd,
Dat elk zyn leven dus fchier zeker kan bewaaren,
Dat Hy door proef op proef elk duidelyk laat zien,
Dat dit zyn wil is om het doodsgevaar te ontvliên,
Zo helpt het echter niets; men ziet nog gantsche fchaaren
Meestäl uit hoofdigheid, vooröordeel, of uit waan,
Al vloekende op de schuit, zó lang door 't eiland gaan,
Tot zy in 't eind ten prooi verftrekken van de baaren.

PHOEBUS HITZERUS THEM MEN,

Med. Doctor.

* *

*

By

By den Uitgever dezès, zal met primo may, het eerste Deel van het onderstaande belangryk Werk, voor de Vaderlandsche Historie, uitgegeven, en door de volgende deelen ten spoedigst gevolgd worden:

Kabinet van Nederlandsche en Kleeffche Oudheden. geopend, opgehelderd, en breedvoerig beschreven in Steden, Dorpen, Sloten, Adelyke Huizen, Kloosters, Kerken, Godshuizen, Poorten, andere merkwaardige Stads- en Landsgebouwen, en eene menigte Nederlandsche Ruïnes. Door MATTHEUS BROUWERIUS VAN NIDEK. R. G. EN ISAAC LE LONG. Verrykt met 301 koperen platen, door ABRAHAM RADEMAKER. Thans ter verdere volmaking der *Vaderlandsche Geschiedkunde* vermeerderd met veele nieuwe koperen platen door voornaame Meesters, betrekkelijk zodanige stukken, door genoemde Schryvers, met stiiizwygen voorbygegaan, of ten hunnen tyde onbekend, vermenigvuldigd met Aantekeningen uit latere en geloofwaardige Geschiedenissen, en in eenen zuiverer styl, door eene vaderlandsche pen, overgebracht. In VIII Deelen, gr. 8vo. om naast de *Vaderlandsche Historie* van J. WAGENAAR geplaatst te kunnen worden.

Dezelve continueert mede met goed succes uit te geven, DE RECENSENT, inhoudende de oordeelkundigste Recensien der voornaamste Werken in ons Vaderland uitgekomen; waarvan reeds XI Stukken het licht zien, en eerstdaags door het XIIde staat gevolgd te worden.

By dezelve zyn mede te bekomen de volgende Werken:

Antwoord des Schryvers van den RECENSENT aan den zoogenaamden DICAIOPHILUS op zynen Brief, betreffende hunne beoordeeling der Latynsche Lykreden van den Heer J. VAN NUYS KLINKENBERG, op den Heer P. CURTENIUS. In gr. 8vo. à 15 st.
Geneeskundige Verhandeling over de Borst-Waterzucht, zynde een Antwoord op de door de Hollandsche Maatschappy der Wetenschappen te *Haarlem* voorgestelde vraag, gr. 8vo. à f 1 : 6 :

ENCYCLOPÉDIE OU Dictionnaire raisonné des Sciences, des Arts & des Métiers, par une société de gens de Lettres, avec les planches, supplément, & table des Matières XXXV Tomes, in folio. Paris 1762. &c. reliée en veau de Paris.

Collection des Oeuvres choisies de *Bossuet*, évêque de Meaux dédiées, à Mr. L'Archevêque de Bordeaux, par L'Abbé de *Sauvigny*, 8 vol. gr. 8vo.

OEUVRES COMPLETS DE VOLTAIRE.

Edition originale de Mr. BEAUMARCHAIS, grand in-8vo, sur papier velin, grande marge, feuilles choisies, 70 vol.

— très beau papier de France, feuilles choisies, 70 vol. in 8vo.

— marquée d'une * 70 vol. in-8vo.

— — — — — † 70 vol. in-8vo.

Collection de Figures du *Voltaire*, dessinées par M. Moreau, 103 planches.

- OEUVRES COMPLETES** de Voltaire; en 96 ou 100 vol. in-12, avec portrait. *Deux-Ponts* 1791.
- NB* Les 10 premiers volumes de cette nouvelle Edition, imprimée sur beau papier & en beaux caractères, paroissent maintenant; & les derniers, en Foire de Pâques 1793.
- OEUVRES COMPLETES** de Buffon, en 52 vol. in-12, avec figures enluminées, *Deux-Ponts* 85-90.
- Les mêmes, en papier fin, *figures enluminées*.
- Oeuvres posthumes** de Buffon, 2 volumes in-12, contenant 80 fig. de quadrupèdes sur 48 planches: en fig. enluminées.
- Abrégé d'Histoire naturelle**, orné de planches enluminées, contenant tous les Quadrupèdes connus & les principales familles des Oiseaux, au nombre de 748 figures, la plupart dessinées d'après nature. (On trouve dans le texte de cet ouvrage la description la plus complète qui existe de tous les Quadrupèdes vivipares, & de tous les Oiseaux connus, dont plusieurs ne sont pas même indiqués par M. DE BUFFON: ce qui rend cet Abrégé non seulement utile à l'instruction des jeunes gens, mais encore nécessaire à tous les Savans en Histoire Naturelle). Le texte & les planches forment 8 vol. in 8vo. quatre de texte, & quatre de planches.
- Cabinet des Fées**, ou Collection choisie de tous les Contes des Fées, & autres Contes merveilleux, suivi d'un essai sur l'origine de ces Contes & sur leurs Auteurs, par M. DE MAYER. 41 volumes in-12, ornés de 120 belles gravures.
- Code du Bonheur**, renfermant des maximes & des règles relatives aux devoirs de l'homme envers lui-même, envers ses semblables, & envers Dieu, par M. ROLOPHE LOUIS D'ERLAC, Membre du Conseil Souverain de la République de Berne. Paris 1788. 7 volumes in 8vo.
- Voyage en Pologne, en Suède, &c.** par M. WILL. COXE, 4 volumes in-8vo. avec figures. *Genève*.
- Les Aventures de DON QUICHOTTE**, 6 volumes in-12, avec fig.
- Voyage du Jeune ANACHARSIS en Grèce**. 7 vol. in-8vo. avec planches & cartes. *Paris*.
- Le même, 9 volumes in-12, avec atlas. *Edition de Deux Ponts* 1791.
- en papier fin.
- Histoire de Cleveland, ou le Philopote Anglois**, par l'Abbé PREVOST, in 12. 8 vol.
- Ami (?) des Enfants**, 1ere & 2e année, & l'Ami des Adolescents, par M. BERQUIN, 12 vol. in 12.
- Voyage autour du Monde**, & principalement à la côte Nord-Ouest de l'Amérique, fait en 1785, 1786, 1787 & 1788, à bord du *King-George* & de la *Queen-Charlotte*, par les Capitaines PORTLOCK & PIXON, traduit de l'Anglois par M. BAS, 2 volumes in 8vo. avec 22 figures.
- Born** (Ign. Bq.) *Musæi Cæsarei Windobonensis testacea, quæ jussu Mariæ Theresiæ aug. disposuit.* grand in folio, sur papier de Hollande, avec des figures enluminées: à *Vienne* 1780.
- Oeuvres Complètes** de Mr. MABLY, 12 vol. in 8vo. Paris 1789.
- Les Amours de Psyché & de Cupidon** par J. de la Fontaine, Edition ornée de Figures imprimées en couleurs, d'après les Tableaux de M. Schall, avec caractères de Didot, sur papier velin, grand quarto. Paris 1791.

- Les Nuits Champêtres, par M. DE LAVEAUX, nouvelle Edition, avec 4 fig. en taille douce, par M. W. MEIL, in-12. Berlin.
- Traité d'Anatomie & de Physiologie avec des planches coloriées, représentant au naturel les divers organes de l'homme & des animaux. par M. Vicq d'Azyr. 2 Tomes en 7 differents cahiers, de l'imprimerie de M. Didot à Paris; gr. folio. (*Dit kostbaare Werk wordt met alle vlyt voorigezet.*)
- Dictionnaire des Jardiniers & des Cultivateurs, par Philippe Miller, trad. sur la 3me Edition Anglaise, avec un grand nombre d'additions de differens genres, grand 8vo. 8 vol. avec fig.
- Nouveau Dictionnaire historique de tous les Hommes qui se font fait un nom par des talens, des vertus, des forfaits, des crimes &c. nouv. Edit. 9 vol. gr. 8vo.
- Voyage de M. le Vaillant, dans l'interieur de l'Afrique, par le Cap de Bonne-Espérance, dans les années 1780 à 1785, gr. 8vo. 2 vol. avec figures.
- Le même avec figures enluminées, Tome 3, 4 & 5 sous presse.
- De la Monarchie Prussienne sous Frederic le Grand, avec un appendice contenant des recherches sur la situation actuelle des principales contrées de l'Allemagne, par le Comte de Mirabeau, 8 vol. gr. 8vo. avec un Atlas en fol.
- Voyage au Tour du Monde & principalement à la Côte Nord-Ouest de L'Amerique fait en 1785, 1786, 1787 & 1788, par les Capitaines Portlock & Dixon, 4to. avec Cartes, Paris 1789.
- Angleterre Ancienne, ou Tableau des Mœurs, Ouvrage traduit de l'Anglois de M. Joseph Strutt, par M. B*** & pouvant servir de suite aux Recueils de Montfaucon & de Caylus, 2 vol. 4to. Paris avec fig. coloriées.
- Oeuvres de Florian, 5 vol. Neufchatel.
- Recherches sur la nature & les causes de la richesse des Nations: traduit de l'Anglois de M. A. SMITH, 4 gros volumes in 12.
- Voyage en Nubie & Abissinie &c. avec 4 Voyages dans la Casfrerie 6 vol. in 4to. dont un de planches par James Bruce & Paterson, Edit. de Paris.
- Le même Ouvrage, X vol. grand 8vo. Paris.
- Roland Furieux, 4 vol. grand 8vo. avec 93 belles gravures. Paris.
- Les Ruines, ou Méditations sur les Revolutions des Empires, par Mr. de Volney, in 8vo. figures.
- Hist. philosoph. & politiq. des Etablissmens & du commerce des Européens dans les deux Indes, par l'Abbé Raynal, 10 vol. gr. 8vo. avec l'Atlas, nouvelle édition.

Men vindt ook by dezelve de fraaiste Romans en Leesboeken, in het Engelsch, en binnen kort zullen by hem de nieuwe Drukken der volgende Werken te bekomen zyn:

- BOLINGBROKE's Letters on the Use and Study of History, 1 vol.
- GIBBON's History of the Decline and Fall of the Roman Empire, 14 vol.
- ROBERTSON's History of the Emperor Charles V. 4 vol.
- BLAIR's Lectures on Rhetoric and Belles Lettres, 3 vol.
- KIPPIS' Life of Captain James Cook, 2 vol.
- FERGUSON's Essay on the History of Civil Society, 1 vol.

KEATE'S Account of the Phelew-Islands, 1 vol.
HUME'S History of England, 12 vol.
GILLIES' History of Ancient Greece, 5 vol.
ROBERTSON'S History of America, 3 vol.
MIDDLETON'S Life of Cicero, 4 vol.
SHAFTSBURY'S Characteristics, 3 vol.
SMITH'S Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations 4 vol.
FERGUSON'S History of the Progress and Termination of the Roman Republic 6 vol.
ROBERTSON'S History of Scotland during the reigns of Queen Mary, James VI. &c. 3 vol.
ROBERTSON'S Disquisition concerning India, 1 vol.
DELOLME'S Constitution of England, 1 vol.
WATSON'S History of Philip II. 3 vol.
BURKE'S Inquiry into the Sublime, 1 vol.
BERRINGTON'S History of Abelard and Heloisa, 1 vol.
BERRINGTON'S History of Henry II. of England, 2 vol.
WATSON'S History of Philip III. 2 vol.
HUME'S Essays and Treatises.
SMITH'S Theory of Moral Sentiments, 2 vol.
JUNIUS'S Letters, 1 vol.

On souscrit chez le même pour la superbe édition complète de
 LA BIBLE en Français, CONTENANT L'ANCIEN ET LE NOUVEAU
 TESTAMENT, ornée de trois cents Figures, destinées par M.
Marrillier, & gravées par les meilleurs artistes; XII volumes
 en quarto, & en octavo; grand papier, le texte imprimé avec
 les beaux caractères de M. *Didot le jeune*, dont, entr'autres
 beaux ouvrages sortis de ses presses, on connoît les superbes
 éditions du *Telemaque*, en 2 vol. en 4to. & de *l'imitation de*
J. C. — Cette édition se distribuera en vingt cinq livraisons
 de douze Estampes chaque, accompagné du texte qui y sera
 relatif; lesquels se succéderont avec toute promptitude pos-
 sible,

Le prix de chaque livraison, composée de douze estampes &
 du texte qui y sera relatif, en 8vo. grand papier, sera pour
 les souscripteurs. f 6 : - : -

En quarto, grand papier, dont il n'y aura que deux cents
 exempl. f 12 : - : -

En quarto, grand papier velin, dont il n'y aura que vingt-cinq
 exemplaires. f 18 : - : -

On peut voir chez l'Editeur les Livraisons déjà parues.

On trouve aussi chez l'Editeur beaucoup d'autres Nouveautés &
 il se charge des Commissions, pour la France, le Pays-Bas,
 l'Allemagne, &c.

